

between characters, actions and material reality are determined by those universal principles of human being. The expression of key problems through the formation of a conflict is revealed. Changes in the performers minds are traced.

Key words: *spiritual values, axiological aspect, tragicomedy, idea, action person, conflict, distortion of ideals.*

Дата надходження статті: «25» жовтня 2017 р.

Дата прийняття до друку: «14» листопада 2017 р.

УДК 821.161.2-1.1

МАРИНА БАБЕНКО-ЖИРНОВА,

кандидат філологічних наук

(м.Київ)

«Філософія мови» як одна з центральних категорій сучасної української філософської лірики

Стаття присвячена аналізу філософії мови як одного з ключових понять в сучасній українській поезії роздумів. Поетичне буття у слові є особливим станом медитативного самозаглиблення, для митців це шлях adfontes. Центральними мотивами у своєрідній філософії мови сучасних авторів є забування слів задля оновлення їхніх значень у свідомості, пошук нових сенсів. Так, для Маріанни Кіяновської мова є сакральним кодом дійсності, у поезії Василя Герасим'юка домінують філософія мовчання та внутрішнього діалогу, поезія Мар'яни Савки та Богдани Матіяш – пошуки нових ліричних образів через величність слова. Сучасні поети по-новому оцінюють значимість мови як окремого світу глибинних сенсів.

Ключові слова: *філософія мови, мотив забування слів, буття, внутрішній монолог, мовний експеримент*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Поетичне буття-у-слові є первинною і головною ознакою літературної творчості. Аналіз художніх текстів на рівні поезики неодмінно починається з мови – єдиного способу об'єктивації думки і почуття. Початок біблійного Євангелія від св. Іоанна «Споконвіку було Слово» має глибинне філософське значення, вказує на сакральну сутність мови. Усвідомлення первинності слова властиве найвизначнішим мислителям, духовним діячам глибокої давнини. Зокрема, І. Набитович

зауважує, що для гебрейських містиків сутністю світу була символічність мови. Вони вважали, що магія слова ґрунтується на надприродній силі, яка є для нього вродженою [7, с.74]. Про давність розуміння глибинної онтології слова говорить А. Ткаченко: «Ще від світлоносної сонце- та вогнепокклонської культури землеробів-оріїв, наших предків, а в античній Елладі од Геракліта, який увів до філософії вчення про *логос* (споріднене з ученням Лао-цзи про дао), далі у Платона й Аристотеля, у софістів, неоплатоніків – і аж до сучасної теорії інформатики *слово* постійно осмислюється як першоелемент єдності світового розуму і духу, об'єктивної закономірності й ідеальної субстанції, думки і почуття, розуму і серця, аналізу і синтезу, логіки й інтуїції» [11, с.5].

У сучасній філософській ліриці мова є не лише метафоричним засобом передачі настроїв – вона має особливий статус. Молода українська поезія є кодом, і саме через філософічність мови цей код розкривається зсередини. Митці тонко відчують нові запити часу, подеколи в їхній поезії прочитуються тривожні нотки страху за мову, зумовлені активною технізацією сучасного світу. У проникливих філософських поезіях вони намагаються донести ідею вічності слова, наголошують на його сакральній сутності. Їхня творчість позначена новаторськими підходами, численними поетичними пошуками, результат яких – гармонія змісту і форми, внутрішнього і зовнішнього значень слова. Така своєрідна філософія мови у віршах потребує глибинного літературознавчого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій... Ґрунтовно розробив філософію мови видатний учений-філолог О. Потебня. Його детальний аналіз структури слова розкриває сутність як мови загалом, так і мови поетичної зокрема: «Спочатку кожне слово складається з трьох елементів: єдності членороздільних звуків, тобто зовнішнього знака значення; уявлення, тобто внутрішнього знака значення, і самого значення» [9, с.114]. Далі, розвиваючи концепцію пошарового складу слова, О. Потебня аналізує співвідношення трьох вищезазначених елементів у поезії: «Уже зовнішньою формою зумовлені спосіб сприймання поетичних творів і відмінність від інших мистецтв. Уявленню в слові відповідає образ або певна єдність образів поетичного твору» [9, с.119]. Таким чином, за свідченням вченого, поетичний образ служить зв'язком між зовнішньою формою і значенням [9, с.119].

Мова становила особливий об'єкт зацікавлення філософів-екзистенціалістів, зокрема, чимало уваги цьому питанню приділив М. Хайдеггер. Його поняття *Dasein*, на думку І. Пантелеевої, позначає суще, яким є людина, а сутність останньої полягає в мові [8, с.8].

Філософ розглядав поетичну творчість як царину глибинної онтології слова. За Хайдеггером, насамперед поезія може виявляти буттєві можливості Dasein. «Філософ містифікує поетичну мову і створює міфопоетичну концепцію мови, - зауважує І. Пантелеєва. - Встановлено, що поетична мова визначається «переживанням» відношення між словом і річчю, що реалізується за допомогою «логосу» («ім'я буття» та «ім'я казання») й об'єднує собою поезію, мислення і мову. Єдність поезії і мислення постає єдністю в казанні, що вказує на «змішання» мови й мислення» [8, с.10].

Формулювання цілей статті... Метою даної розвідки є аналіз категорії «філософія мови» у сучасній українській розмисловій ліриці.

Виклад основного матеріалу... Мова як філософська категорія має особливе онтологічне значення у мотивах сучасної поезії. Так, для М. Кіяновської мова є свідченням тут-буття. Підтвердженням цього є висловлена думка самої поетеси на одній із творчих зустрічей: усе живе мусить проговорювати себе, щоб здійснитися. Філософія мови є лейтмотивом її творчості. Для ліричної героїні М. Кіяновської буття починається зі слова, як метафорично означено в одній з поезій: «слово абово – птах золотий на злеті» [5, с.81]. Латинський вислів «abovo» дослівно перекладається «від яйця», має також значення «від початку, від першоджерела». Ця яскрава метафора є своєрідним ключем до розуміння особливого ставлення авторки до мови. Поєднанням сакрального інтертексту з особистим переживанням світу через мову позначена збірка М. Кіяновської «Дещо щоденне». В багатьох віршах звучить мотив творення світу через мову, лірична героїня прагне осягнути цей процес у ретроспективі: «Я буду вчитись забувати мову, / Щоб світ знестав – щоб сотворився світ. / Щоб світло знову діялося – знову – / За межами зірок і їх орбіт. / Хай буде все неназване і Боже / У небутті, глибокому, як час. / І суще вперше станеться. І, може, / Господь зійде помилувати нас» [3, с.25]. Мотив створення світу наново увиразнюється філософічною наповненістю мови цього вірша (*Щоб світ знестав – щоб сотворився світ, хай буде все неназване і Боже, небуття, час, суще*). В останньому рядку закодована ідея очищення світу за умови повернення до джерел. Для поетеси вершиною досконалості «мовотворення» світу є Бог, «який називає імена і строки» [3, с.15], який «вимовив себе ізсередини» [3, с.14].

Доречно зауважити, що в творчості письменниці часто зустрічається мотив «забування мови», який має особливе значення. Для її ліричної героїні відчуття слів, усвідомлення їхньої унікальності та глибини завжди нове, первинне. Подібна ідея звучить у філософії мови О. Потебні: «Кожне розуміння слова є в певному розумінні нове

його усвідомлення» [9, с.200]. Чимало уваги приділяє М. Кіяновська буттю слів, їхня з'ява та функціонування сповнені містично-філософського значення: «Слова каменіють, а потім їх точать вітри, / І гострі шпилі поступово вирівнюють в плато, / І тільки орли і померлі їх бачать згори, / Без права промовчати їх – і без права назвати, / Тому що у слів, як і в ангелів, є імена, / Такі ж споконвічні, як міра Єства і Нічого. / ...А ті безіменні – мов книги, яких письмена / Подібні слідам над проваллям між світом і Богом» [3, с.28]. У багатьох поезіях простежується мотив сакралізації давніх мов, де лірична героїня виявляє особливе ставлення до них: «Існую, мислю – грекою й латинню, / Слідами слів йдучи, садами мов, / Бо sermofacit. Троп триває тінню / Непромиань. В метафорі – любов / До віддзеркалень, як до переміщень / Крізь істину, що тло, і що за тлом. / А Бог дає в метафорі, щоб ближче, / Усе й ніщо – час між добром і злом» [3, с.30]. Поезія – метафорична мова, її сутність – у любові до віддзеркалень, сутність поета – крокувати «садами мов», повсякчас шукаючи нові слова.

Наскрізний мотив поетичної філософії мови М. Кіяновської – усвідомлення даності слова. Лірична героїня говорить про священну сутність мови, яка дана людині згори, є виявом діалогу вищого світу, має божественну природу: «Це мова мене вибирає. Щоразу – вона. / Дає мені слово забути, щоб мовити знову» [3, с.29]. Жива душа мови одвічна, триваюча повсякчас, мова є володарем, рушійною силою світу: «...Рукотворно і нерукотворно / Я останню дописую книгу. / Або післяостанню, бо, може, / До Йордану іще, до Навина / Ти до мене промовив, мій Боже... / Я ж у жодній із літер не винна.» [3, с.59]. Останні рядки можуть прочитуватися як ключ до розуміння авторського ставлення до власної творчості. Слова – це священний код, сотворений Богом, митець лише передає його, намагаючись усвідомити глибину почутого.

Слово, як формозмістовий чинник, всебічно задіяне у збірці «Звичайна мова». Вірші цієї книги, на перший погляд, – суцільні мовні експерименти, гра слів. В анотації до книги влучно схарактеризовано її сутність: «Жінка, якою говорить мова – і мова, якою говорить жінка» [4, с.111]. Лірична героїня й справді ніби грається мовою, пересипає її, мов перли, зважає кожне слово, творить довільні комбінації, з яких виринають нові глибинні сенси. Вмінням відчувати мову, слово авторка демонструє їхнє самостійне буття, що не залежить від контексту. Ця збірка цікава технікою вільного комбінування слів, які насправді утворюють несподівану філософічність мовної гри: «намір – міра марноти» [4, с.33]; «підшкірний докір Євангелія» [4, с.35]. Досить часто авторка використовує прийом алітерації (шурхіт-пошерхлі-шепіт;

подробиці-дрібниці), розбивання слова на склади, звуки, що також народжує інші сенси: «я пташка небесна / небес? – на!» [4, с.23]. Для М. Кіяновської слово є елементом «протопростору», його образ священний. Як особливий вияв буття (а саме – буття людського), мова є для авторки містично-філософським простором, сповненим символічних знаків.

Особливе ставлення до мови простежується у філософській ліриці В. Герасим'юка. Варто зауважити, що його поезія наповнена виразним західноукраїнським колоритом, про що свідчать не лише мальовничі картини Карпатської природи, а й відповідна лексика, насичена діалектизмами, наприклад: *грунь* – вершина гори; *кичера* – гора, вкрита лісом; *маржина* – худоба; *нанашко* – хрещений батько; *грегіт* – кам'янисте поле; *трепета* – осика. Трапляються також застарілі слова (*олжа* – брехня). В його поезії часто звучить філософський мотив словесного пророцтва: «І збудуться слова. / Нечисту вовну / залежаних років / прикриє сніг. / І знову древню доброту / жертовну / не порівну поділять, / та на всіх. // І збудуться пророцтва. / Сива вовна / залежаних снігів / розтане в снах. // Прокинеться / не доброта жертовна, / А млість Падіння / у старих словах» [2, с.48]. Медитативні роздуми над природою мови в творчості письменника глибинні, сповнені перманентних пошуків її сутності.

Натомість філософічною легкістю думки позначена манера письма М. Савки, А. Багряної, Б. Матіяш. Для ліричної героїні М. Савки слова – не так ґрунтовне занурення у сутність речей, як матеріальне втілення задушевної бесіди з читачем, однак, такої, в якій відкриваються глибокі інтимні світи обох співрозмовників: «Там, де живуть невтолені слова, / невимовлені пошепки молитви, / найкращих віршів гомінка трава, / тривожно колихається на вітрі. / І ті ще нам незнані читачі, / Яким не втямки, звідки це взялося, / слова й рядки розтягнуть на ключі / до власних брам, куди би їм не йшлося. / Слова-ключі їм відкривають сни, / В яких вони як діти – без вини» [10, с.7]. Для М. Савки тема слова, мови найчастіше поєднується з поетичною творчістю. В деяких віршах наявний мотив самостійного буття слів, які є даром для поета: «я, здається, уже засинаю, не поруч, не там, / загортаюся в сон, як у вовняну теплу хустину, / та слова ще злітають – ну як дати раду словам, / тим сигнальним вогням, що крізь темряву світло нестимуть?» [10, с.20]. Метафорично означивши сутність слова, лірична героїня наголошує на аксіологічній його сутності. Творчість є також певним дороговказом, в цьому, власне, філософія ще ненаписаних поезій: «Розсипалися чорні зеренця – / То літери, яким ще проростати / Крізь сторінки, суцвіття і серця – / У сутінках маленької кімнати» [10, с.8].

Для молодих українських поетів філософія мови – це вияв найглибшої сутності людини у спілкуванні зі світом. Саме такий мотив є центральним у збірці Б. Матіяш «Розмови з Богом». У ранній поетичній книзі «Непроявлені знімки» лірична героїня міркує над сутністю слів та імен, над філософічним поняттям «називання». Слова граються з читачем, вони є то намистинами, то більйардними шарами, які завжди позначені різною тональністю голосу: «добре якщо слова / видаються округлими / майже голосівками / майже нотами / цілими / восьмими / шістнадцятими / все залежить від тривання голосу / пауз поміж нотних лінійок / тривалості мовчання / округлі слова як шальки терезів / на яких вимірюю кожен звук» [6, с.17]. Авторка метафорично передає неповторність звучання кожного імені, що асоціюється з красою природи: «Мені подобається звучання наших імен – / вони пересипаються, / як цитринові зернятка, / а після дощу важчають і тяжать на долоні, / як кісточки персиків або достиглі сливи. // Мені подобається, що вони розквітають навесні, / як квітки сакури, котрої я ніколи не бачила, / а осипаються від чийогось необачного поруху / звичайнісіньким світом вишні, і тоді стає прикро, / що весна така коротка» [6, с.19].

Чимало уваги в сучасній філософській ліриці надається таким складовим, як естетика мовчання і внутрішній монолог. Слово є центральним елементом тексту й свідомості, його краса і міць часто означаються в афористично-метафоричній формі: «зрілість / це коли мова твого серця / віднаходить слова / які вже не зарано вимовляти» [10, с.191]; «Світає слово на погожий день» [1, с. 6].

Висновки... Отже, для сучасних поетів – творців філософської лірики – мова є поясненням суті людини, відтак – сутності самої творчості. Через неї відбувається певний акт проникнення в глибини власної душі, завдяки їй твориться поетичний діалог буття. Молода поезія позначена лейтмотивами пошуку слова, його небуденного звучання. Митці вдаються до різних словесних технік, вільне комбінування слів засвідчує особливе розуміння авторами їхньої неповторності й самостійності буття.

Список використаних джерел і літератури:

1. Багряна А. Суцвіт'яслів. К.: Видавничий центр «Просвіта», «ЮАна», 2000. 90 с.
2. Герасим'юк В. Булатака земля : [вибране]. К.: Факт, 2003. 392с.
3. Кіяновська М. Депощоденне. К.: Факт, 2008. 62 с.
4. Кіяновська М. Звичайнамова. К.: Факт, 2005. 112 с.
5. Кіяновська М. Міфотворення. К.: «Смолоскип», 2000. 104 с.
6. Матіяш Б. Непроявлені знімки. Поезії. К.: «Смолоскип», 2005. 114 с.
7. Набитович І. Універсум sacrum' у в художній прозі (від модернізму до

постмодернізму). Дрогобич-Люблін: Посвіт, 2008. 598с.

8. Пантелеєва І. Соціальність філософії мови Мартіна Гайдеггера: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Донецьк, 2003. 20 с.

9. Потебня О. Естетика і поетика слова. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.

10. Савка М. Пору плодів і квітів. Книга зібраних віршів. Львів, Видавництво Старого Лева, 2013. 367с.

11. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства): Підручник для студентів. К.: Правда Ярославичів, 1997. 448с.

References:

1. Bahryana A. Sutsvityasliv. K.: Vydavnychyu tsentr «Prosvita», «YuAna», 2000. 90 s.

2. Herasymyuk V. Bulataka zemlya : [vybrane]. K.: Fakt, 2003. 392s.

3. Kiyanovs'ka M. Deshchoshchodenne. K.: Fakt, 2008. 62 s.

4. Kiyanovs'ka M. Zvychnamova. K.: Fakt, 2005. 112 s.

5. Kiyanovs'ka M. Mifotvorenyya. K.: «Smoloskyp», 2000. 104 s.

6. Matiyash B. Neproyavleniznimky. Poeziyi. K.: «Smoloskyp», 2005. 114 s.

7. Nabytovych I. Universumsacrum»u v khudozhniy prozi (vid modernizmu do postmodernizmu). Drohobych-Lyublin: Posvit, 2008. 598s.

8. Pantelyeyeva I. Sotsial'nist' filosofiyi movy Martina Haydehhera: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filoz. nauk: 09.00.03 «Sotsial'na filosofiya ta filosofiya istoriyi». Donets'k, 2003. 20 s.

9. Potebnya O. Estetyka i poetyka slova. K.: Mystetstvo, 1985. 302 s.

10. Savka M. Pora plodiv i kvitiv. Knyha zibranykhvirshiv. L'viv, Vydavnytstvo Staroho Leva, 2013. 367s.

11. Tkachenko A. Mystetstvo slova (Vstup do literaturoznavstva): Pidruchnyk dlya studentiv. K.: Pravda Yaroslavychiv, 1997. 448s.

Summary

Maryna Babenko-Zhyrnova

«Philosophy of Language» as One of the Central Concepts in Modern Ukrainian Philosophical Lyrics

The article is dedicated to the analysis of philosophy of language as one of the key concepts in the modern Ukrainian philosophical poetry. Poetic existence in word is a specific status of meditation; this is an «adfontes» way for writers. There are central motives in specific «philosophy of language» in modern poetry: the forgiveness of words for renewal their significance in our mind, the search of new meanings. So, language is a sacral code of life for Marianna Kianovska, the philosophy of silence and inside dialogue dominates in Vasyl Herasymiuk's works, the poetry of Mariana Savka and Bohdana Matiyash is a search of new lyric images through the word. The modern poets have a new way of looking at importance of language as a specific world of deep meanings.

Key words: *philosophy of language, motif of forgetting of words, being, inside monologue, linguistic experiment*

Дата надходження статті: «19» жовтня 2017 р.

Дата прийняття до друку: «02» листопада 2017 р.